

6. Мішина Н. Принципи українського конституціоналізму (на матеріалах конституційного реформування місцевого самоврядування) // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-582.html>.
7. Стецюк П.Б. Конституційний Суд України як суб'єкт формування сучасного українського конституціоналізму (до постановки проблеми) // Право України. – 2010. - № 6. – С. 70-74.
8. Совгіря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
9. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред. В.Л. Федоренка. – 4-е вид., перероб. і доопр. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – 576 с.
10. Sajo A. Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism. – Budapest, 1999.

ПРАВОВА РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІЇ В КОНЦЕПЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ ВОЛОДИМИРА СТАРОСОЛЬСЬКОГО

Бучин А.В.

*аспірант кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Упродовж тривалої історії вивчення актуальних питань виникнення й розвитку держави та права представниками юридичної науки було висунуто безліч різних теорій щодо сутності та значення юридичного зв'язку держави з її територією. Кожна з цих теорій виникала в певний період становлення світової політичної й правової думки як результат наукового пошуку видатними мислителями відповіді на одне з головних і водночас найбільш дискусійних питань, що продовжує викликати неабияке зацікавлення і в сучасній правовій літературі.

Вперше поняття території в контексті її юридичного зв'язку з державою стало предметом дослідження правової науки у другій половині XIX ст., що прийнято пов'язувати із завершенням епохи абсолютних монархій й послідовним утвердженням в Європі конституційних режимів, які остаточно поклали край пануючому до цього трактуванню території як об'єкта права монарха [1, с. 136]. Вже в 30-х роках XX ст. проблема розуміння юридичної

природи території держави отримала широке висвітлення на сторінках наукових творів провідних європейських спеціалістів в галузі теорії держави і права, конституційного, міжнародного права: Л. Шалланда, К. Фрікера, Г. Еллінека, Л. Дюгі.

Не залишались осторонь цих досліджень й вітчизняні правознавці, зокрема західноукраїнські мислителі кінця XIX початку XX ст., які завдяки отриманому ними в Австро-Угорщині прямому доступу до європейського рівня освіти та науки сприяли поширенню на українських землях прогресивних ідей та поглядів, а подеколи на їх основі створювали власні оригінальні концепції права та держави. Серед них відомий науковець, активний громадсько-політичний діяч, успішний адвокат і талановитий педагог, один із засновників школи державного (конституційного) права в Україні – Володимир Старосольський (1878-1942). Своє дослідження політико-правової природи новітньої (конституційної) держави, що викладене в праці вченого під назвою «Політичне право», В. Старосольський розпочинає із аналізу питання про державну територію. Такий підхід до розміщення теоретичного матеріалу не лише підтверджує серйозне зацікавлення дослідника проблемою розуміння правової природи території держави, а й свідчить про надання В. Старосольським з'ясуванню цього питання істотного значення при вивченні та обґрунтуванні запропонованої ним концепції конституційної правової держави.

Розгляд основної проблеми В. Старосольський здійснює в два етапи: спочатку він аналізує історичні закономірності становлення та еволюцію пануючого в добу Середньовіччя «патримоніального» розуміння державної території, і лише після цього переходить до детальної характеристики та оцінки притаманного новітньому праворозумінню погляду на правову природу відношення держави до території. При цьому, власне врахування при висвітленні досліджуваного питання історії формування різних підходів до його розв'язання дало В. Старосольському можливість найбільш повно та всебічно викласти й обґрунтувати доцільність звернення до підтримуваної ним теорії розуміння території як конститутивного елемента держави.

Витоки так званого «патримоніального» розуміння території держави вчений справедливо вбачає в первісному характері відношення влади до території: використання останньої як джерела доходу спочатку фактичне, а згодом і правове нічим не відрізнялося від поводження власника з предметом його власності та було по суті правом власності на землю разом проживаючими на ній людьми [5, с. 162]. Такий погляд на юридичний зв'язок

держави з територією в дещо відкоригованому викладі ще довго залишався пануючим та навіть співіснував деякий час із іншими підходами до трактування правової природи державної території.

Цінними є міркування, що їх В. Старосольський висловлював з приводу змісту і значення уточнень, яких зазнала описана вище концепція з розвитком господарських відносин та поширенням приватної власності на землю. На думку вченого, саме потреба усунення суперництва між двома різними власниками (приватними особами та державою) на один об'єкт (землю) і поклала «початок розрізнюванню між звичайною власністю, з одного боку, і власністю вищого порядку, «верховною», яка прислужувала державі, з другого боку» [5, с. 163]. Таке оновлене розуміння території як об'єкта права «верховної» власності держави, і прийнято називати «патримоніальним». Та незважаючи на ці уточнення, основний його зміст залишився незмінним. Такий висновок В. Старосольський робить виходячи з трактування поняття «верховної» власності, яка за своїм правовим змістом нічим не відрізнялася від власності приватної, а отже держава й надалі могла поводитись з територією як з предметом своєї власності: продавати, заставляти, дарувати розпоряджатися на основі заповіту тощо.

Приреченість поширеного в добу Середньовіччя прагнення надати юридичному зв'язку держави з територією речово-правового характеру В. Старосольський пов'язує із нехтуванням відомої ще в часи Римської держави істотної відмінності, що існує між відношенням держави до її території та приватного власника до його землі. На підтвердження вчений наводить тезу давньоримського мислителя Луція Сенеки: *omnia rex imperio possidet, singuli dominio* (цар тримає владою, приватні особи – власністю). З цього погляду «патримоніальне» вчення представляється В. Старосольському регресом у розвитку юридичної теорії території.

Подібно оцінював спробу обґрунтувати речово-правову природу відношення держави до території Г. Еллінек, який писав, що речово-правова конструкція території навіть в більш пізньому уточненому викладі ґрунтується на змішуванні понять влади і власності, помилкове ототожнення яких є характерною рисою середньовічного практичного розуміння держави в цілому [3, с. 263].

Погляду на територію як на об'єкт права держави В. Старосольський протиставляв підхід, згідно з яким територія визнається конститутивним елементом держави та означає границю здійснення державної влади. Мова йде про так зване «модерне» розуміння як юридичного зв'язку держави з

територією, так і самої території, яке склалося в рамках популярної в другій половині XIX на початку XX ст. серед багатьох авторитетних європейських правознавців теорії, що розглядала державу через призму трьох обов'язкових складових: населення, територію та владу. Згідно цієї теорії держава здійснює владу над своїми підданими виключно в межах власної чітко визначеної території [1, с.137]. Звідси обґрунтоване прихильниками цієї концепції трактування території держави як просторової основи поширення державної влади на індивідів [6, с. 112], частини землі, на якій державна влада може розвивати свою специфічну діяльність – функцію панування [3, с. 256], границі публічної влади [2, с. 140] тощо. Утвердження нового підходу до визначення правового поняття території супроводжувалося зміною розуміння правової природи відношення держави до території: поряд із усталеною теорією території-об'єкта все більшого поширення серед науковців набуває теорія території-границі або просторова теорія, якою «територіальне верховенство як здійснення публічної державної влади визнається правом не на територію, а на населення» [4, с. 146]. Висунуті представниками цієї теорії аргументи В. Старосольський вважав найбільш переконливими і використовував їх при обґрунтуванні власного бачення правової ролі і значення території в житті та розвитку держави.

Так, погоджуючись із поглядами Г. Еллінека, який не визнавав за державою самостійного відмінного від влади над індивідами реального права на територію, а відтак заперечував розуміння останньої як автономного об'єкта державної влади, український вчений підкреслював, що «Територія держави – це не предмет державної влади; Вона – чинник, що визначає обсяг цієї влади; влада не відноситься до території; Вона не є жадним речовим правом; Її зміст – можливість наказувати людям і тільки до людей вона може звертатися; Територія означає тільки границі правної компетенції державної влади і цим вичерпується її роля» [5, с. 163]. Таким чином, спростовуючи розуміння території як предмета права, а вслід за цим розуміння влади держави як речового права, В. Старосольський теоретично обґрунтував правову роль території як конститутивного елемента держави, що служить правовою підставою здійснення державної влади над індивідами.

Ще один важливий момент, із з'ясуванням якого вчений пов'язує визначення внутрішньої юридичної сутності території як конститутивного елемента держави, полягає у точному встановленні правового значення території держави. Розглядаючи територію як чинник, що визначає обсяг здійснення державної влади, В. Старосольський вслід за Г. Еллінеком та

Л. Дюгі вказує на подвійний характер її правового значення. З одного боку, він стверджує, що «територія становить межі для поширення без спеціального дозволу держави будь-якої чужої державної влади» (негативне значення), а з іншого, зазначає, що територія – «терен діяльності державної влади», якій підлягають всі люди, що знаходяться на території держави (позитивне значення) [5, с. 164]. Зазначені положення, що в цілому правильно детермінують юридичний характер території як конститутивного елемента держави, все ж не є абсолютними. Йдеться про наявність певних особливостей, які, на думку вченого, слід враховувати при характеристиці як негативного, так і позитивного значення території.

Так, аналізуючи тезу про виключність території як необхідну умову існування державної влади, В. Старосольський, розділяючи позицію Г. Еллінека, пропонує наступний перелік випадків, які, як виняток, допускають одночасне здійснення на одній території влади різних держав: *coimpregium*, що передбачає сумісне панування декількох держав над однією територією, співіснування суверенних і несуверенних держав у складі союзної держави, акт самообмеження, в силу якого держава дозволяє виконувати іншій державі владу на своїй території, та окупація як фактичний, не правовий стан. Щоправда, ці випадки В. Старосольський вважав винятками із загального правила лише умовно, теоретично виключаючи можливість повноцінного існування в межах однієї території різних держав.

Не залишилися поза увагою українського правознавця й особливості розуміння правового поняття території в позитивному значенні. В цьому контексті В. Старосольський, уточнюючи зміст загального положення про територію як матеріальну основу здійснення державної влади над людьми, наголошує на вирішальній ролі власне правового зв'язку людини з державою через територію: «Але рішеннячим став згодом не тільки сам факт перебування на означеній території. Витворилося правне пов'язання людини з територією, якого не порушує навіть факт її перебування поза нею. Супроти перебуваючих поза її межами своїх горожан держава має означені компетенції та означені обов'язки, – одні і другі є іноді дуже широкі» [5, с. 164-165]. Підтвердження цього В. Старосольський вбачає в застосуванні правил так званого «консульського судочинства», інститутах «екстериторіальності» та «екстрадиції», що є наглядними прикладами того, як держава виконує акти влади щодо своїх громадян на чужій державній території.

Таким чином, характеризуючи правове поняття державної території, вчений підкреслює важливість її значення як моменту, що визначає правову приналежність індивідів до держави та обсяг її правової компетенції.

Підсумовуючи результати проведеного В. Старосольським дослідження проблеми визначення поняття території та природи її правового зв'язку з державою слід сказати, що учений одним із перших серед українських правознавців зумів по-новому усвідомити внутрішню юридичну сутність поняття державної території як конститутивного елемента держави, а відтак по-новому окреслити її правову роль та значення в житті та розвитку новітньої конституційної держави. В цьому контексті, на нашу думку, доречно вести мову про формування у науковця під впливом ідей провідних європейських правників власного бачення правових шляхів вирішення цього питання.

1. Barberis J. Les liens juridiques entre l'Etat et son territoire: perspectives théoriques et évolution du droit international / Julio Barberis // In : Annuaire français de droit international. – 1999. – Volume 45. – P. 132-147.

2. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги; пер. с франц. А. Яценко, В. Краснокутского и Б. Сыромятникова. - М. : Типография Т-во И.Д. Сытина, 1908. – 941 с.

3. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек; под ред.: С.И. Гессен.– 2-е изд., испр. и доп. – С.-Пб.: Н.К. Мартынова, 1908. – 626 с.

4. Нифанов А.Н. Генезис правовых теорий о территории государства / А.Н. Нифанов // Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право. – 2011. - №14(109). – С.144-150.

5. Старосольський В. Політичне право. Курс лекцій (на правах рукопису) / В. Старосольський. – Регенсбург-Новий Ульм: УТГІ, 1950. – 371 с.

6. Friker K. Gebiet und Gebietshoheit / K. Friker. – Tubingen, 1901. – 129 s.